

Gerhard Helbig, Leipzig/DRNj

TENDENCIJE RAZVOJA SUVREMENE TEORIJE VALENTNOSTI

O. Lingvistička literatura o valentnosti oduvijek je bila vrlo opsežna i raznolika. S obzirom na neprestani razvoj teorije valentnosti potrebno je s vremena na vrijeme napraviti bilancu, razraditi tendencije razvoja i pritom po mogućnosti točnije lokalizirati stajalište pojava označenih kao valentnost. Već pred više godina mogle su se u teoriji valentnosti raspoznati dvije osnovne tendencije:¹

- 1) širenje pojma valentnosti sa sintaktičke na logičko-semantičku razinu²
- 2) širenje pojma valentnosti s glagola i na druge vrste riječi.³

Te dvije osnovne tendencije usko su povezane; one će nam morati poslužiti kao polazna točka ako želimo ocijeniti do kojih su spoznaja i shvaćanja dovele te razvojne tendencije, te da li se i na koji način pritom došlo do točnijih spoznaja o statusu valentnosti (i s valentnošću povezanih semantičkih padeža).

Neosporno je da se valentnost u novije vrijeme sve manje interpretira kao sasama sintaktička pojava, već prije kao semantičko-sintaktička pojava koja se postulira na različitim razinama (tako razlikujemo sintaktičku, semantičku i logičku valentnost⁴). Na putu prema takvoj »semantizaciji« valentnosti mogu se, naravno, raspoznati različiti stupnjevi⁵, otprilike slijedeći:

¹ Usp. o tome i M. D. Stepanova: »Problemy teorii valentnosti v sovremennoj lingvistike«. U: *Inostrannye jazyki v škole* 6/1973, str. 16. i dalje.

² Usp. o tome opširnije G. Helbig: »Valenz, Semantik und Satzmodelle«. U: *DaF* 2/1976, str. 99. i dalje.

³ Usp. o tome opširnije G. Helbig: »Zur Valenz verschiedener Wortklassen«. U: *DaF* 3/1976, str. 131. i dalje.

⁴ Usp. npr. W. Flämig: »Valenztheorie und Schulgrammatik«. U: *Beiträge zur Valenztheorie*. Uredio G. Helbig. Halle 1971, str. 107. i dalje; G. Helbig: »Einleitung«. U: *Beiträge zur Valenztheorie*, op. cit., str. 8. i dalje; G. Helbig/W. Schenkel: *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig 1973, str. 63. i dalje.

⁵ Usp. o tome i R. Pasch: »Zum Status der Valenz«. U: *Linguistische Studien* A/42. Berlin 1977, str. 2. i dalje.

- 1) Valentnost je (indirektni) sintaktički izraz semantičkih odnosa u rečenici (npr. W. Flämig⁶, Skizze⁷, Irteneva⁸, Helbig⁹).
- 2) Valentnost (direktno) determinira semantika autosemantičkog predikata (npr. W. Mühlner¹⁰, Die russische Sprache der Gegenwart¹¹).
- 3) Valentnost je osobina značenja, ona sama je, dakle, semantička pojava (npr. W. Bondzio¹², Sommerfeldt/Schreiber¹³).

Razlika je između tih stupnjeva što se u slučaju 1) valentnost primarno smatra sintaktičkim fenomenom, refleksom semantičkih odnosa. Pritom se, međutim, ne pretpostavlja nikakav direktni odnos. U slučaju 2) pretpostavlja se takav direktni odnos, a različite razine ne diferenciraju se dovoljno. U slučaju 3) valentnost se smješta isključivo na semantičku razinu. Ponekad se sintaktički valentni odnosi čak namjerno izdvajaju iz područja valentnosti.¹⁴ Tim ćemo se različitim interpretacijama morati ponovno vratiti (usp. pod 10), pošto budemo u mogućnosti da na temelju postupno iznesenih spoznaja o odnosima (valentnosti i semantičkih padeža) donesemo motiviranu ocjenu.

1. Nedostatnost sasama sintaktičkih pokušaja opisa i nužnost kompleksnog opisa (i objašnjenja) doveli su do toga da se pored sintaktičke govori i o logičko-semantičkoj valentnosti¹⁵, te da se umjesto članova rečenice (koji nisu dostatni za semantičku interpretaciju) prihvate semantički padeži (ili padežne uloge).¹⁶ Poticaj za postularanje takvih semantičkih padeža, »dubinskih padeža« ili »padežnih uloga« (kao npr. agens, lokativ, instrumental i dr.) dale su teorije padeža, prije svega Fillmore¹⁷. Taj je poticaj baziran na opravdanoj argumentaciji da dijelovi rečenice — i kao relacije u takozvanoj sintaktičkoj

⁶ Usp. W. Flämig: »Valenztheorie und Schulgrammatik«, loc. cit.

⁷ Usp. W. Flämig i dr.: *Skizze der deutschen Grammatik*. Berlin 1972, str. 63. i dalje; usp. i K. E. Heidolph/W. Flämig/W. Motsch (urednici): *Grundzüge einer deutschen Grammatik*. Berlin 1978.

⁸ Usp. N. F. Irtenjewa: »Valenz und Satz tiefenstruktur«. In: *Beiträge zur Valenztheorie*, loc. cit., str. 17. i dalje.

⁹ Usp. rad naveden u bilj. 2); usp. i G. Helbig/W. Schenkel: *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*, loc. cit., str. 60. i dalje.

¹⁰ Usp. W. Mühlner: »Probleme der Satzsemantik und Satzstruktur«. U: *Linguistische Studien* 4/14. Berlin 1975, str. 34.

¹¹ Usp. *Die russische Sprache der Gegenwart*. Sv. 3. Uredio K. Gabka. Leipzig 1976, str. 108.

¹² Usp. W. Bondzio: »Valenz, Bedeutung und Satzmodelle«. U: *Beiträge zur Valenztheorie*, loc. cit., str. 89; usp. W. Bondzio: »Zu einigen Aspekten der Beziehung zwischen Semantik und Grammatik«. U: *Linguistische Studien* A/14. Berlin 1975, str. 70. i dalje.

¹³ Usp. K. E. Sommerfeldt/H. Schreiber: *Wörterbuch zur Valenz und Distribution der Substantive*. Leipzig 1977, str. 11.

¹⁴ Usp. W. Bondzio: »Die Valenz zweiter Stufe als Grundlage der Adverbialsyntax«. U: *Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität Berlin. Gesellschafts- u. Sprachwiss. Reihe* 3—4/1974, str. 245.

¹⁵ Usp. radove navedene u bilj. 2), 4) i 7).

¹⁶ Usp. o tome opširnije G. Helbig: »Zur semantischen Charakteristik der Argumente des Prädikats«. U: *Probleme der Bedeutung und Kombinierbarkeit im Deutschen*. Uredio G. Helbig, Leipzig 1977, str. 42. i dalje.

¹⁷ Usp. prije svega Ch. J. Fillmore: "Toward a Modern Theory of Case". U: *Modern Studies in English. Readings in Transformation Grammar*. Urednici D. A. Reibel/S. A. Schane. New Jersey 1969; Ch. J. Fillmore: "The Case for Case". U: *Universals in Linguistic Theory*. Urednici E. Bach/R. T. Harms i dr. New York i dr. 1968; Ch. J. Fillmore: »Plädoyer für Kasus«. U: *Kasustheorie*. Uredio W. Abraham. Frankfurt (Main) 1974.

»dubinskoj strukturi« (kako ih shvaća Chomsky¹⁸) — nisu dostatni za semantičku interpretaciju. Ipak, te su teorije padeža shvaćene kao alternativa dosadašnjim »gramatikama subjekta i objekta«. Na taj su se način dijelovi rečenice smatrali ili uopće irelevantnima ili jednostavno površinskim pojavama.¹⁹

U stvari pojmovi dijelova rečenice imaju jasne granice u dvostrukom pogledu:²⁰

a) Po strukturi konstituenata oni *nisu kategorije, već funkcije* između konstituenata i predstavljaju relacije (npr. subjekt-od, objekt-od).

b) Dijelovi rečenice *nisu semantičke, već sintaktičke* jedinice; njima se na *direktni* način ne može pripisati nikakvo značenje.

U a) je izražena činjenica da se dijelovi rečenice ne mogu navoditi izdvojeni iz rečenice (kao npr. vrste riječi), da (izvedeni iz kategorijalnih pojmova) predstavljaju odnose.²¹ S b) nije rečeno da dijelovi rečenice ne izražavaju *nikakvo* značenje, već da ne izražavaju na direktan način uvijek isto značenje (npr. subjekt = agens, objekt = pacijens) i da se dijelovi rečenice i semantičke jedinice moraju pridružiti jedni drugima posredno i indirektno (tako npr. sintaktički subjekt rečenice može biti agens, pacijens, adresat, instrument ili nešto drugo).

Prividnu iznimku čine podklase priloških oznaka (temporalne, lokalne, modalne i kauzalne oznake), koje imaju specifično značenje (npr. označavaju mjesto, vrijeme, način) i mogu se svaka za sebe još dalje subkategorizirati (npr. trenutak, vremensko trajanje, početak, kraj, istovremenost, prijevremenost, poslijevremenost). Stoga se mogu razlikovati dvije vrste dijelova rečenice (kako to predlaže npr. Heidolph²²):

1) oni koji nisu semantički specificirani (subjekt, objekt)

2) oni koji jesu semantički specificirani (različite vrste priloških oznaka).

Ali dakako da se kod tih semantičkih subklasa priloških oznaka više ne radi o pravim dijelovima rečenice, već o subklasificiranju *jednog* dijela rečenice (upravo priloške oznake) u grupe koje više nisu odraz karaktera dijelova rečenice, već odnosa prema izvanjezičnoj stvarnosti. Za inventar pojmova koji se u okvirima uobičajene školske gramatike pojavljuju za dijelove rečenice, mogu se, a vjerojatno i moraju, razlikovati tri razine:²³

a) subjekt, objekt, predikat, priloška oznaka: pravi dijelovi rečenice u gore naznačenom smislu;

¹⁸ Usp. N. Chomsky: *Aspekte der Syntax-Theorie*. Frankfurt (Main) / Berlin 1969, str. 38. i dalje, 96. i dalje, 205.

¹⁹ Usp. o tome opširnije G. Helbig: »Zur semantischen Charakteristik der Argumente des Prädikats«, loc. cit., str. 42. i dalje, 50. i dalje.

²⁰ Usp. o tome opširnije K. E. Heidolph: »Syntaktische Funktionen und semantische Rollen (I)«. U: *Linguistische Studien A/35*. Berlin 1977, str. 59. i dalje.

²¹ Usp. o tome i G. Helbig: »Zum Problem der Wortarten, Satzglieder und Formklassen in der deutschen Grammatik«. In: *Probleme der strukturellen Grammatik und Semantik*. Uredio R. Ruzicka. Leipzig 1968, str. 67. i dalje.

²² Usp. K. E. Heidolph: »Syntaktische Funktionen und semantische Rollen«, loc. cit., str. 59. i dalje.

²³ Usp. o tome već G. Helbig: »Zum Problem der Wortarten, Satzglieder und Formklassen in der deutschen Grammatik«, loc. cit., str. 70. i dalje; G. Helbig: *Die Funktionen des substantivischen Kasus in der deutschen Gegenwartssprache*. Halle 1973, str. 69. i dalje.

- b) temporalna, lokalna oznaka i dr.: semantičke subklase unutar jednog dijela rečenice koje se razlikuju značenjem, dakle mogu se smjestiti ispod razine dijela rečenice;
- c) atribut: sasma površinska sintaktička pojava koja je samo dio jednog dijela rečenice i koja se može izvesti i iz dijelova rečenice u smislu a); stoga leži iznad razine dijela rečenice.²⁴

Ta podjela objašnjava činjenicu da se atributi po pravilu mogu razlikovati i dodatno, prema temeljnom dijelu rečenice (usp. [1] i [2]), da se i atributi (usp. [3]) i dijelovi rečenice (usp. [4] i [5]) mogu diferencirati ne samo kao atributi, odnosno dijelovi rečenice, već istovremeno i prema kriterijima značenja (kakvi se u uobičajenom učenju o dijelovima rečenice pripisuju obično samo subklasama priloških oznaka):

- (1) *die Besichtigung der Stadt* (atribut kao objekt)
- (2) *die Besichtigung des Ministers* (atribut kao subjekt)
- (3) *die Besichtigung in Berlin* (atribut kao oznaka mjesta)
- (4) *Die Schachtel* enthält viele Streichhölzer (subjekt kao oznaka mjesta)
- (5) *Er bewohnt das Einfamilienhaus* (objekt kao oznaka mjesta).

Ta diferencijacija jasno pokazuje da (sintaktički shvaćeni) dijelovi rečenice uzimaju u obzir semantičku karakterizaciju samo kod specijaliziranih dijelova rečenice (priloške oznake, preko semantičkih subklasa priloških oznaka), ali ne i kod ne-specijaliziranih dijelova rečenice (kao subjekt i objekt), čak ni onda kad ovi pokazuju slične karakteristike (npr. mjesto, vrijeme) kakve se inače javljaju kod priloških (semantički specijaliziranih) dijelova rečenice (usp. primjere (4) i (5)).²⁵ Stoga je nužno dijelove rečenice semantički karakterizirati drukčije, tj. neovisno o sintaksi. Upravo to pokušava teorija padeža.

Kod padežnih gramatika i gramatika subjekta i objekta ne radi se u stvari o alternativni u tom smislu da postoji mogućnost ili-ili te da prihvaćanje padeža nužno istiskuje dijelove rečenice (samo pod neadekvatnom pretpostavkom jedinstvene »sintaktičke dubinske strukture«)²⁶, već se radi o alternativni u drugom smislu: ili se ostali dijelovi rečenice karakteriziraju onako kao što Chomsky karakterizira subjekt-od i objekt-od ili se svi dijelovi rečenice karakteriziraju onako kako su na uobičajen način bile karakterizirane subklase priloških oznaka.²⁷ U oba se slučaja (za razliku od ispreplitanja razina a), b) i c)) postiže jedinstven opis; u prvom slučaju dobivamo sintaktički shvaćene dijelove rečenice, a u drugom slučaju semantičku karakteristiku ne samo priloških oznaka, već i subjekata i objekata, semantičku karakteristiku kakvu je svojim semantičkim padežima predložio npr. Fillmore.

2. S tim su u vezi i neke prednosti koje padežne gramatike pokazuju u odnosu prema uobičajenim gramatikama:²⁸

²⁴ Usp. o tome opširnije G. Helbig: »Zu einigen Problemen des Attributs in der deutschen Gegenwartssprache«. U: *DaF* 6/1972.

²⁵ Usp. o tome K. E. Heidolph: »Syntaktische Funktionen und semantische Rollen«, loc. cit., str. 61.

²⁶ Usp. o tome opširnije G. Helbig: »Zur semantischen Charakteristik der Argumente des Prädikats«, loc. cit., str. 42, 60. i dalje.

²⁷ Usp. K. E. Heidolph: »Syntaktische Funktionen und Semantische Rollen«, loc. cit., str. 62. i dalje.

²⁸ Usp. o tome G. Helbig: »Zur semantischen Charakteristik der Argumente des Prädikats«, loc. cit., str. 48. i dalje.

- 1) Time što su semantičke karakteristike dijelova rečenice obuhvaćene posebnim i jedinstvenim sistemom semantičkih padeža, moguća je semantička karakteristika *svih* dijelova rečenice (ne samo priloških oznaka). Na taj se način mogu riješiti neka pitanja koja sasvim sintaktički opis dijelova rečenice ne može riješiti. Kod semantičkih padeža radi se prije svega o sistemu koji se sintaksi ne dodaje sekundarno (kao što se to drugdje događa pri utvrđivanju »uopćenih značenja« morfosintaktičkih formi, npr. padeža²⁹), već se radi o sistemu koji je razvijen nezavisno od sintakse i sintaktičkih dijelova rečenice (upravo kao alternativa).
- 2) Isto je tako neosporna činjenica koja služi kao polazna točka teorije padeža da su uobičajeni padeži (npr. nominativ, genitiv) samo padežni oblici, samo površinske forme, često i neutralizacije semantičkih padežnih relacija. To se često pokazivalo na primjeru genitiva³⁰:

(6) die Ausstellung des Grafikers (agens)

(7) die Ausstellung der Grafiken (pacijens)

To vrijedi i za ostale padeže, npr. za nominativ³¹:

(8) Er warf den Ball. (agens)

(9) Er erhielt einen Schlag. (pacijens)

(10) Er bekam ein Geschenk. (adresat)

Da bi se opisale te razlike, nisu dovoljni uobičajeni površinski padeži niti dijelovi rečenice (kod [8] do [10] radi se na isti način o subjektu). Potrebni su drugi pojmovi koji su shvaćeni kao semantički padeži (npr. agens, pacijens, adresat, instrumental, lokativ i dr.).³²

- 3) Na temelju inventara takvih semantičkih padeža može se onda provesti pridruživanje površinskim padežima, kao i dijelovima rečenice. Lako je pokazati da *jednom* semantičkom padežu može odgovarati *više* površinskih padeža (usp. primjere (11) do (14)) te da, obrnuto, *jednom* površinskom padežu može odgovarati *više* semantičkih padeža (usp. primjere [6] do [10]). To je pridruživanje na jednom užem području podrobnije opisao npr. Abraham³³. Također se može pokazati da *jednom* dijelu rečenice odgovara *više* semantičkih padeža (npr. subjektu u [8] do [10]), a da *jednom* semantičkom padežu mogu odgovarati *različiti* dijelovi rečenice (usp. primjere [11] do [14]).
- 4) Pomoću semantičkih padeža moguće je semantički ekvivalentne ili gotovo ekvivalentne rečenice tako opisati da se ta ekvivalentnost reflektira i u opisu:

²⁹ Usp. op. cit., str. 42. i dalje; usp. i G. Helbig: »Zum Problem der 'verallgemeinerten grammatischen Bedeutung' und der Semantik morphosyntaktischer Formen«. Treba da izađe u: Linguistischer Arbeitskreis der Karl-Marx-Universität Leipzig. Arbeitspapiere 1978.

³⁰ Usp. npr. G. Helbig: »Zu Problemen des Attributs in der deutschen Gegenwartssprache«, loc. cit., str. 338. i dalje.

³¹ Usp. o tome opširnije W. Neumann: »Die Einheit des Marxismus-Leninismus als theoretisch-ideologische Grundlage für die Sprachwissenschaft«. U: *Potsdamer Forschungen* A/6. Str. 36. i dalje.

³² Usp. Ch. J. Fillmore: »Plädoyer für Kasus«, loc. cit., str. 31 i dalje, 34. i dalje; usp. i W. Abraham: »Nachwort«. U: *Kasustheorie*, loc. cit., str. 201.

³³ Usp. W. Abraham: »Tiefenstrukturkasus und ihre Oberflächenrealisation bei zweiwertigen Sätzen im Deutschen«. U: *Leuven Bijdragen* 1972, sv. 61.

- (11) Der Lehrer trat in das Klassenzimmer.
- (12) Der Lehrer betrat das Klassenzimmer.
- (13) Viele Streichhölzer sind in der Schachtel.
- (14) Die Schachtel enthält viele Streichhölzer.

Kurzivom istaknuti dio u (11) jest predložka grupa kao priloška oznaka, a u (12) akuzativ kao objekt. U oba se slučaja semantički radi o lokativu; sličnost značenja ne objašnjava se ni pomoću površinskih padeža, ni pomoću dijelova rečenice. Isto vrijedi i za (13) i (14): ono što je semantički lokativ, javlja se sintaktički u jednom slučaju kao priloška oznaka (predložka grupa), a u drugom kao subjekt (nominativ).³⁴

- 5) Inventar semantičkih padeža omogućava da se osim sintaktičke valentnosti (podatak o aktantima i njihovu morfosintaktičkom obliku) obuhvate i osobine koje se označavaju kao »logičko-semantička valentnost« i koje se za lekseme određenih vrsta riječi mogu sastaviti poput leksikona: osobine koje npr. daju podatak o tome *koliko* i *kakve* (broj i vrsta) semantičke padeže zahtijeva neki glagol. Tako bi npr. glagol »geben« zahtijevao 3 semantička padeža (agens, pacijens, adresat), a glagol »töten« 2 semantička padeža (agens, pacijens).
- 6) Na temelju semantičkih padeža moguće je sastaviti inventar semantičkih rečeničnih modela, kao što je to pokušala npr. Moskalskaja³⁵. Pritom je bitno da semantički rečenični modeli pružaju drukčije informacije nego sintaktički rečenični modeli (koji su određeni valentnošću, dijelovima rečenice i/ili površinskim padežima³⁶). Bitno je također da ti semantički modeli ne budu direktan odraz sintaktičkih rečeničnih modela i da ne predstavljaju njihovu *direktnu* semantičku interpretaciju³⁷, već da prije svega budu neovisni od sintakse i da je upravo stoga (kao kod samih semantičkih padeža) moguće i nužno njihovo pridruživanje sintaktičkim modelima.³⁸

Upućivanje na te prednosti teorije padeža objašnjava zašto povremeno iznošeni kritički prigovori da je dijeljenje semantičkih padeža od padežnih oblika sasvim terminološko pitanje³⁹ u tom obliku nisu održivi.

3. Pa ipak postoje jasni *nedostaci* i *granice* teorije padeža. Ti su nedostaci zadnjih godina sve jasnije isticali. Među nedostatke ubrajamo prije svega:

³⁴ Usp. o tome G. Helbig: »Valenz, Semantik und Satzmodelle«, loc. cit., str. 103. i dalje.

³⁵ Usp. O. I. Moskalskaja: *Problemy sistemnogo opisanija sintaksisa*. Moskva 1974.

³⁶ Usp. npr. G. Helbig/J. Buscha: *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig 1977, str. 554. i dalje.

³⁷ To se npr. događa u »logičko-gramatičkim tipovima rečenica« kod Admonija. Usp. W. Admoni: *Der deutsche Sprachbau*. Lenjingrad 1972, str. 231. i dalje, 235. i dalje; W. Admoni: »Die Satzmodelle und die logisch-grammatischen Typen des Satzes«. U: *DaF* 1/1974.

³⁸ Usp. O. I. Moskalskaja: »Problemy sintaktičeskogo modelirovanija v sintaksise«. U: *Voprosy jazykoznanija* 3/1973, str. 33. i dalje; O. I. Moskalskaja: *Problemy sistemnogo opisanija sintaksisa*, loc. cit., str. 38. i dalje, 138; usp. i G. Helbig: »Zur semantischen Charakteristik der Argumente des Prädikats«, loc. cit., str. 70. i dalje.

³⁹ Usp. npr. G. Größmann: »Einige Voraussetzungen für eine Kasusgrammatik. Hjelmsov og Fillmore«. U: *Sprachsystem und Sprachgebrauch*. Festschrift für H. Moser zum 65. Geburtstag. Urednici M. Engel/P. Grebe. Kao: *Sprache der Gegenwart*. Sv. 34. dio 2. Düsseldorf 1975, str. 126.

- 1) U padežnim se gramatikama osamostaljuje i u nominalnu okolinu predikata prenosi nešto što je već sadržano u leksičkom značenju glagola, u njegovim semantičkim obilježjima i što je bitno određeno semantičkom glagola.⁴⁰ Dosad još nije dokazano da razlike među semantičkim padežima nisu jednostavno dane leksičkim značenjem glagola. Ako se kod glagola koji označavaju radnju 1. aktant okarakterizira kao agens, kod glagola koji označava stanje kao »objektiv«, a kod glagola percepcije kao »experienter«, postavlja se pitanje da li se tim semantičkim padežima dobiva nešto što je bitno za opis jezika, te nisu li odgovarajuće informacije već sadržane dijelom u aktantima kao dijelovima rečenice dijelom u strukturi značenja glagola.⁴¹
- 2) Još nije riješen problem *dokle* sežu semantički padeži, treba li npr. i vrijeme, razlog, ishodište smatrati semantičkim padežima ili treba — ta nam se pretpostavka čini uvjerljivijom — izvan tih padežnih uloga dodatno postaviti modifikatore ili definitore, čiji je status drukčiji od statusa semantičkih padeža, jer njihovi odnosi prema predikatu nisu određeni značenjem predikata. Prije svega teško je pokazati granicu kod jedinica koje imaju semantičku karakteristiku, ali nisu stvarni argumenti:⁴²

(15) Er rief *dreimal* an.

(16) Er rief *vergeblich* an.

(17) Er rief *schnell* an.

(18) Er rief *dort* an.

Postavlja se pitanje koje mjesto u teoriji padeža zauzimaju dijelovi rečenice koji se ne mogu uvrstiti u argumente predikata, koji dijelom sami imaju karakter predikata. Pitanje je mogu li se za date slučajeve pretpostaviti semantički padeži kao »frekvencija« ili »lokativ«. Moglo bi se pretpostaviti da jedan dio padeža nisu argumenti, već da (u odnosu prema predikatu) sami imaju karakter predikata. Pitanje je da li se na razini semantičkih padeža predikati načelno uopće mogu razlikovati od argumenata.

- 3) S tim su u vezi poteškoće razgraničavanja pojedinih semantičkih padeža. Nije slučaj što je lista predloženih padežnih uloga bila u nekoliko navrata modificirana, da se u novijoj lingvističkoj literaturi često diskutiralo⁴³ o pitanjima razgraničenja bez nekih konačnih razjašnjenja. Radi se o pitanjima kako se npr. mogu razgraničiti agens i instrumental; mogu li se prirodne sile kao »vjetar«, »oluja« i dr. shvatiti kao

⁴⁰ Usp. o tome opširnije I. Zimmermann: »Rezension zu Ch. J. Fillmore — Case for Case«; I. Zimmermann: »Die Funktionen der Nominalphrasen im Satz«. Jedno i drugo u: *ASG-Bericht* Nr. 7. Berlin 1970; N. D. Arutjunova: »Problemy sintaksisa i semantiki v rabotach Ch. Fillmora«. U: *Voprosy jazykoznanija* 1/1973.

⁴¹ Usp. o tome P. Sgall: »Aktanten, Satzglieder und Kasus«. U: *Beiträge zu Problemen der Satzglieder*. Uredio G. Helbig. Leipzig 1978.

⁴² Usp. K. E. Heidolph: »Syntaktische Funktionen und semantische Rollen«, loc. cit., str. 72. i dalje.

⁴³ Usp. npr. L. G. Freidhof: »Zu Tiefenstrukturbeziehungen (cases) und ihrer Răpresentation in der Oberflăchenstruktur des Russischen: Agentiv oder Instrumental bei der Bezeichnung von »Naturkrăften«?« U: *Linguistische Berichte* 1972/18, str. 27. i dalje.

agens ili instrumental; može li se agens ograničiti na živa bića⁴⁴, a instrumental na sredstva koja agens upotrebljava intencionalno.⁴⁵ Ta se pitanja očito ne mogu riješiti sve dok se ne izrade točni kriteriji za prihvaćanje nekog semantičkog padeža, što opet pretpostavlja točniji uvid u status tih padeža.⁴⁶

- 4) Odnos između predikata i semantičkih padeža koji je tematiziran u gramatikama padeža nije odnos između semantičkih jedinica (argumenata) i ostalih semantičkih jedinica (predikata) već je to — na to je naročito ukazao Heidolph⁴⁷ — odnos između semantičkih jedinica (argumenata) s jedne strane i već leksikaliziranih i sintaktički formiranih jedinica (predikata) s druge strane. Članovi pretpostavljene korelacije nisu, prema tome, uvijek jednakovrijedni, jer predikati (jezični, tj. leksikalizirani i sintaktificirani), s kojima radi gramatika padeža, nisu jednostavni (semantičko-logički) predikati, već su u pravilu *kompleksi* više takvih semantičko-logičkih predikata, kompleksi koji su leksikalizirani već u glagolima ili predikativnim pridjevima. Na taj je, dakle, način korelat semantičkih padeža leksikalizirani, a time i sintaktički utvrđeni kompleks semantičkih predikata koji više nema sasma semantički karakter, već, naprotiv, pripada mehanizmu koji povezuje semantičku i sintaktičku strukturu.
- 5) Tako se na temelju i argumenata (semantičkih padeža) i predikata razjašnjavaju problemi koji ne mogu biti riješeni na razini samih semantičkih padeža. Ti problemi uvjetuju da ta razina izgleda kao nešto što je izvedeno iz stvarne semantičke strukture. U stvari treba pretpostaviti da padežne uloge nemaju *kategorijalni*, već *funkcionalni* karakter. Tako bi se na semantičkoj strani ponašale slično kao što se dijelovi rečenice (ili aktanti) ponašaju na sintaktičkoj strani. Kako se na *sintaktičkoj* strani subjekt, objekt itd. ne karakteriziraju jedinicama, već odnosima između jedinica, tako na *semantičkoj* strani padežne uloge očito nisu jedinice, već odnosi između jedinica, samo funkcije (semantičke strukture)⁴⁸. Tome bi odgovarala i formulacija da nominalna fraza (imenica u nominativu kao 1. aktant) »funkcionira« kao subjekt, da argument (logičko-semantičkog) predikata »funkcionira« npr. kao agens. Na taj bi se način mogla na jednoj strani postulirati površinska struktura, a na drugoj strani stvarna semantička struktura; ono što obuhvaćaju dijelovi rečenice (i aktanti) i semantički padeži već su međustupnjevi pri pridruživanju semantičke i sintaktičke strukture, razine značenja i razine signala:

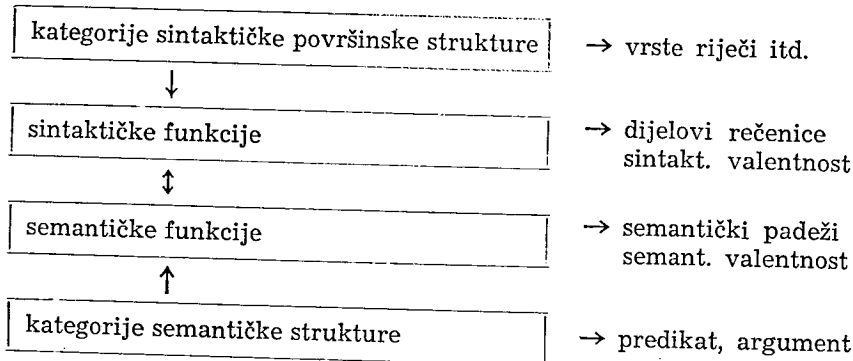
⁴⁴ Usp. npr. M. Zoppitz: "On the Requirement that Agentives be Animate". U: *Beiträge zur Linguistik und Informationsverarbeitung* 1971/12, str. 65. i dalje.

⁴⁵ Usp. npr. B. G. Lakoff: »Instrumental Adverbs and the Concept of Deep Structure«. In: *Foundations of Language* 1/1968, str. 4. i dalje; T. P. Krzeszowski "On the Concept of 'Instrumental' Case". U: *Papers and Studies in Contrastive Linguistics* 1/1973 (Poznań). Str. 107. i dalje. Usp. o tome i G. Helbig: »Zur semantischen Charakteristik der Argumente des Prädikats«, loc. cit., str. 73. i dalje.

⁴⁶ Usp. o tome i R. Pasch: »Zum Status der Valenz«, loc. cit., str. 17. i dalje.

⁴⁷ Usp. K. E. Heidolph: »Syntaktische Funktionen und semantische Rollen«, loc. cit., str. 75, 55.

⁴⁸ Usp. K. E. Heidolph: *Bemerkungen zur Funktion der Grammatik für den Fremdsprachenunterricht*. Berlin 1977. (hekt.), str. 4.

4. Time smo stigli do ključne točke koja — polazeći od kritičkog objašnjavanja gramatike padeža — uopće dopušta uvid u status semantičkih padeža, a time i u status »semantičke valentnosti« i valentnosti uopće, a tiče se odnosa logičko-semantičke valentnosti prema značenju i odnosa semantičkih padeža prema argumentima semantičke strukture (koji se očito ne smiju identificirati). Semantički padeži i semantička valentnost — to su pokazali prije svega novi radovi Viehwegera⁴⁹, Heidelpha⁵⁰ i Pascha⁵¹ — značenje *ne izriču direktno*, dakle nisu ni u kom slučaju osobine značenja (kako to npr. pretpostavlja Bondzio⁵²). Samo značenje ostvaruje se kroz semantičku komponencijalnu strukturu, tj. utvrđivanjem semantičkih komponenata (sema) i njihovih hijerarhijski poredanih međusobnih odnosa (kao »sintaksa sema« ili semantička sintaksa).⁵³ Kategorije te sintakse sema su predikat (= funktor) i argument(i). Semantičke strukturne jedinice sastoje se, dakle, od najmanje jednog predikata (= funktora) i argumenata koje on zahtijeva. Pri utvrđivanju semantičkih komponenata jezičnih jedinica određenu ulogu igraju pojave parafraze i definicije, jer pri tom se ipak radi o »rastavljanju« na semantičke komponente (»sterben« → aufhören zu leben), naravno o rastavljanju u najjednostavnijem smislu, koje zakazuje već tamo gdje se komponente više ne mogu leksikalizirati, dakle kad se radi samo još o jedinicama značenja (ne više o jedinicama sastavljenim iz formativa i značenja)⁵⁴. Kako jedna takva struktura značenja izgleda — u pojednostavnjenom obliku — pokazat ćemo na nekoliko primjera. Ti primjeri ujedno omogućuju i donošenje zaključaka u vezi s odnosom strukture značenja prema semantičkoj valentnosti (u obliku semantičkih padeža), što je i predmet ovoga izlaganja.

Značenje leksema »geben« može se prikazati na slijedeći način:⁵⁵

⁴⁹ Usp. D. Viehweger i dr.: *Probleme der semantischen Analyse*. Kao: *Studia Grammatica* XV. Berlin 1977, prije svega str. 232. i dalje, 349. i dalje.

⁵⁰ Usp. radove navedene u bilj. 20 i 48.

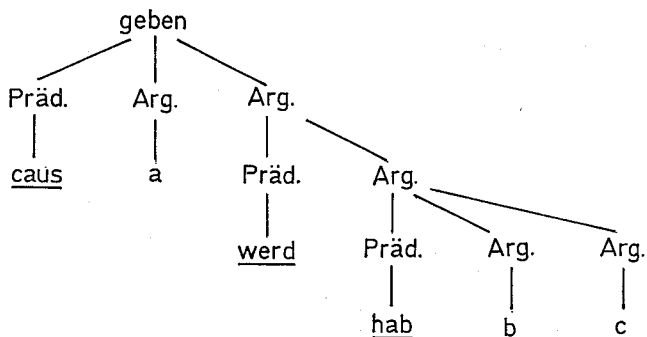
⁵¹ Usp. rad naveden u bilj. 5.

⁵² Usp. bilj. 12.

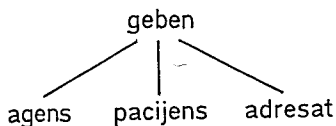
⁵³ Usp. D. Viehweger i dr.: *Probleme der semantischen Analyse*, loc. cit., str. 136. i dalje.

⁵⁴ Usp. op. cit., str. 136. i dalje, 257. i dalje. O takvim elementarnim semantičkim jedinicama radi se npr. i kod A. R. Arutjunov: »Zu einem beschreibenden Modell der Semantik. U: *DaF* 4/1970. (kao prilog).

⁵⁵ Usp. o tome K. E. Heidelph: »Bemerkungen zur Funktion der Grammatik im Fremdsprachenunterricht«, loc. cit., str. 3; D. Viehweger i dr.: *Probleme der semantischen Analyse*, loc. cit., str. 232.

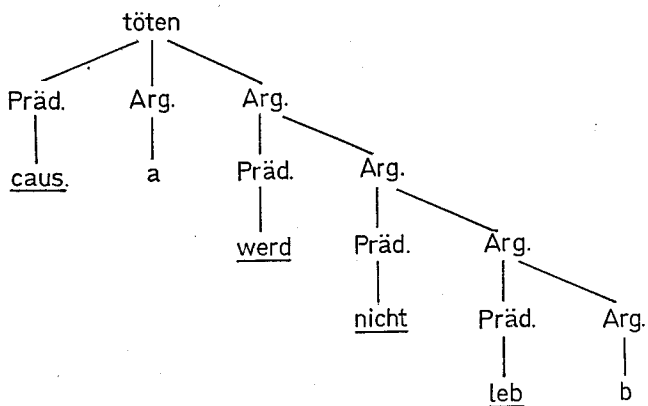

Na temelju ove strukture značenja može se uočiti trostruko slojevanje predikata (caus, werd, hab). Pojednostavnjeno se može parafrazirati: a izaziva promjenu koja se sastoji u tome da b ima c. Taj hijerarhijski odnos između predikata nestaje, međutim, na razini semantičke valentnosti (semantičkih padeža) i tamo više nije prepoznatljiv (geben₃ → agens, pacijens, adresat), što vrijedi pogotovo za razinu sintaktičke valentnosti (geben₃ → Sn, Sa, Sd). Stoga već logičko-semantička valentnost izražava značenje samo indirektno i posredovano, sintaktički izlomljeno i linearizirano:

Argumenti a, b i c iz semantičke strukture realizirani su kao semantički padeži i kao dijelovi rečenice pa se stoga mogu smatrati i aktantima glagola »geben«. Kompleksni argument [haben (b, c)] iz strukture sema ne može se ostvariti kao semantički padež i kao dio rečenice; stoga i nije aktant glagola. Pa ipak on posredstvom funktora [haben (b, c)] doprinosi utvrđivanju uloge aktanata.⁵⁶

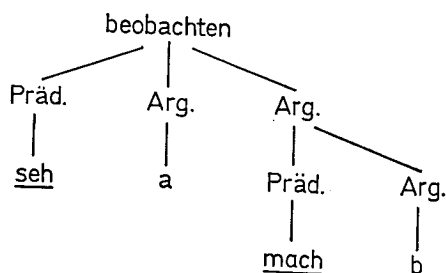
Slična su zapažanja moguća kod glagola »töten«, čija se struktura značenja može pretpostaviti na slijedeći način:⁵⁷

⁵⁶ Usp. op. cit.

⁵⁷ Usp. op. cit., str. 223. i dalje, usp. i R. Pasch: »Zum Status der Valenz«, loc. cit., str. 5. i dalje.

Na temelju te strukture značenja (izražene riječima: a izaziva promjenu, koja se sastoji u tome da se stanje da b živi negira) mogu se uočiti 4 faktora, čija hijerarhija u semantičkoj valentnosti više nije prepoznatljiva: tamo se pojavljuju samo dva argumenta (a = agens, b = pacijens), koji se, međutim, pojavljuju već linearizirani (na istoj razini). Prema tome, ne postoji direktna podudarnost između semantičke komponencijalne strukture i semantičke valentnosti. Broj argumenata (= aktanata) značenja koje se pojavljuje kao faktor (kod »töten« samo 2) argumenata koji se doista mogu realizirati kao konstituente, nije identičan sa sumom komponenata u strukturi značenja. Iz toga se može zaključiti da pri prenošenju semantičke strukture u semantičke padeže (semantička valentnost) ne nastupa samo *lineariziranje* (dehijerarhiziranje), već se po pravilu javlja i *redukcija* semantičkih komponenata, jer se sve semantičke komponente ne leksikaliziraju, tj. ne pojavljuju se kao aktanti. To se pokazuje npr. i kod glagola »beobachten«, čiji drugi aktant (sintaktički objekt) semantički u stvari ne predstavlja predmet, već proces (tj. propoziciju)⁵⁸:

Radi se o 3 argumenta različitih semantičkih hijerarhijskih stupnjeva: a vidi da b (nešto) radi. Leksikalizirana su, međutim, samo 2 argumenta koji se pojavljuju kao aktanti. Prema tome, prazna mjesta određena valentnošću ne proizlaze direktno iz značenja riječi, u ovom slučaju stoga što postoje i argumenti koji ne reprezentiraju predmete, već odnose, koji se, dakle, na površini rečenice moraju pojaviti reducirani i linearizirani (ako se uopće pojave kao dio rečenice).

5. Na temelju tih primjera možemo donijeti nekoliko zaključaka koji se odnose na status semantičkih padeža i valentnosti. Svi valentni odnosi javljaju se kao rezultat sintaktificiranja semantičkih odnosa između elementarnih semantičkih jedinica (predikata/funktora i argumenata). Sama valentnost mora se shvatiti kao kompleksna pojava u sistemu odnosa međusobnog pridruživanja glasovne strukture i strukture značenja.⁵⁹

Stoga treba — više nego dosad — razlikovati osnovnu strukturu značenja, njezin linearizirani i reducirani odraz u semantičkim padežima (»semantička valentnost«) i njezinu konkretnu realizaciju u aktantima (»sintaktička valentnost«); ili treba — drukčije rečeno — razlikovati argumente, semantičke padeže i aktante. *Argumenti* su neleksikalizirane praznine hijerarhiziranog elementarnog logičko-semantičkog predikata, koje se po pravilu i ne mogu leksikalizirati: predikatni sememi otvaraju određene tipove praznina za se-

⁵⁸ Usp. op. cit., str. 9. i dalje.

⁵⁹ Usp. K. E. Heidolph: »Bemerkungen zur Funktion der Grammatik im Fremdsprachenunterricht«, loc. cit.; R. Pasch: »Zum Status der Valenz«, loc. cit., str. 1.

memske strukture imeničkih veza koje su određene nekim komponentama značenja predikatskog semema.⁶⁰ *Semantički padeži* proizlaze iz argumenata lineariziranjem i redukcijom, oni predstavljaju apstrakcije iz specifičnih semantičkih odnosa među tipovima semantičkih komponencijalnih struktura, a po tome su praznine jezičnih (većinom kompleksnih) predikata, koji se (po pravilu) mogu leksikalizirati, tj. praznine predikata koji su već leksikalizirani.⁶¹ *Aktanti* nastaju u daljem procesu leksikaliziranja, sintaktificiranja i morfoloiziranja: to su dijelovi rečenice, tj. argumenti strukture predikatskog sema, koji su kao konstituente glagola (ili predikata)⁶² leksikalizirani, a time i realizirani. To su konkretna popunjavanja praznina naznačenih u značenju predikatskog semema, koje leksikalizirani predikati⁶³ otvaraju kao »semantičke padeže«.

Takvo je razlučivanje neophodno, jer su jedinice koje su dosad bile označivane kao argumenti, u literaturi katkad nazivane »aktantima« (npr. u Hegerovu »modelu aktanata«⁶⁴), i jer su se, s druge strane, argumenti i semantički padeži često gotovo potpuno poistovjećivali⁶⁵. Protiv tog izjednačavanja govori činjenica da svi argumenti ne postaju semantički padeži; da se u toku procesa lineariziranja i redukcije gubi hijerarhijski odnos argumenata, ali da pritom — kao dodatne informacije — nastaju semantičke apstrakcije (kako se nazivaju u »semantičkim padežima«); da partnerima argumenata treba smatrati elementarne, još neleksikalizirane predikate, a partnerima semantičkih padeža većinom kompleksne, ali u svakom slučaju leksikalizirane predikate. Da i semantički padeži (semantička valentnost) i aktanti (sintaktička valentnost) ne odgovaraju neposredno jedni drugima, proizlazi iz činjenice što neki argumenti funktora predikatnog semema koji se mogu kontekstualno leksikalizirati, pri povezivanju s drugim strukturama sema ne moraju biti realizirani⁶⁶; neki se argumenti čak uopće ne mogu realizirati (iako se u odnosu prema vrsti semantičkog padeža jasno mogu specificirati)⁶⁷:

- (23) Das Kind trinkt.
- (24) Er bezahlt es dem Kaufmann.
- (24a)* Er bezahlt es dem Kaufmann mit Geld.
- (24b) Er bezahlt es dem Kaufmann mit barem Geld.
- (25) Er stiehlt ihr das Geld.
- (26)* Er bestiehlt sie des Geldes.

⁶⁰ Usp. opširnije D. Viehweger i dr.: *Probleme der semantischen Analyse*, loc. cit., str. 349. i dalje.

⁶¹ Usp. i R. Pasch: »Zum Status der Valenz«, loc. cit., str. 14 i dalje.

⁶² O alternativni glagol ili predikat usp. G. Helbig: »Zur Valenz verschiedener Wortklassen«, loc. cit., str. 134; s drugog gledišta o tome usp. *Die russische Sprache der Gegenwart*, sv. 3, loc. cit., str. 107. i dalje.

⁶³ Usp. o tome i D. Viehweger: *Probleme der semantischen Analyse*, loc. cit., str. 232.

⁶⁴ Usp. K. Heger: *Monem, Wort und Satz*. Tübingen 1971.

⁶⁵ Usp. npr. G. Helbig: »Zur semantischen Charakteristik der Argumente des Prädikats«, loc. cit.

⁶⁶ Usp. o tome D. Viehweger i dr.: *Probleme der semantischen Analyse*, loc. cit., str. 349. i dalje.

⁶⁷ Usp. o tome i G. Helbig: »Valenz, Semantik und Satzmodelle«, loc. cit., str. 103. i dalje; usp. i G. Wotjak: »Valenzmodelle und semantische Merkmalanalyse«. U: *Linguistische Arbeitsberichte* 11. Leipzig 1975.

Radi se o slučajevima u kojima se određeni argumenti »surazumijevaju« zahvaljujući »zgusnutom« glagolu i stoga mogu (usp. [23]) ili moraju (usp. [24] i [26]) ostati neleksikalizirani. Radi se o takozvanom »inkorporiranju« (npr. objekta)⁶⁸, o »prikrivenim« ili »sakrivenim« argumentima, koji mogu biti interpretirani kao pojave »latentne« ili »sakrivene« gramatike u smislu Kaznelsona⁶⁹. Da se, međutim, radi o argumentima koji mogu biti specificirani i kao semantički padeži, vidljivo je iz toga što se oni u određenim uvjetima leksikaliziraju (npr. pri specificiranju kao u [24b]). Ovamo se mogu ubrojiti i — doduše još ne sasvim objašnjeni⁷⁰ — slučajevi kad se određeni elementi sintaktički opisuju kao obavezni aktanti, a nisu imeničke sveze, koji se ne mogu smatrati argumentima (i semantičkim padežima), već funktorima u odnosu prema glagolu:

(27) Er verhält sich (benimmt sich) *anständig*.

6. To razlučivanje semantičke komponentijalne analize (neleksikalizirani predikat — argument(i)), semantičke valentnosti (leksikalizirani predikat — semantički padež koji se može leksikalizirati) i sintaktičke valentnosti (leksikalizirani predikat, odn. glagol — leksikalizirani aktant) nikako ne znači izoliranje tih triju, nezavisno jednog od drugoga nastalih i po sebi komplementarnih »modela«; oni ne stoje nepovezano jedan pored drugoga.⁷¹ Dosad iznesena zapažanja objašnjavaju na koji način treba shvatiti taj odnos, da se npr. semantička valentnost ne može suprotstaviti semantičkoj komponentijalnoj analizi, već da se, štoviše, iz nje izvodi, da je njezina »funkcija«. Na isti je način — mogućim posredovanjem »semantičke valentnosti« — (uza svu relativnu samostalnost i nedostatak direktne korespondencije) semantička komponentijalna analiza baza za objašnjenje sintaktičke valentnosti.

S tim je povezan i problem koji u novijoj lingvističkoj literaturi nije slučajno došao u prvi plan. Sa spoznajom da »semantička valentnost« u stvari uopće ne reflektira semantičku strukturu na direktan način, da se pojavljuje kao nešto što je izvedeno iz te strukture, pojavilo se pitanje da li je »semantička valentnost« uopće legitiman predmet istraživanja, da li je »međurazina« između semantičke analize komponenata i sintaktičke valentnosti u tom smislu da se mogu dobivati informacije koje već nisu sadržane na druge dvije razine. Pojavljivala su se pitanja koja je s punim pravom postavila npr. Rosengrenova⁷², a koja se mogu formulirati na slijedeći način: kakav status u semantičkoj teoriji imaju dubinski padeži i kako se oni odnose prema aktantima i prema dijelovima rečenice u površinskoj strukturi? Kakvu ulogu u definiciji semantičkih padeža igra semantička struktura argumenata i semantička struktura predikata? Mogu li se ili moraju »definicijom ukinuti« padeži pomoću semantičke strukture predikata? Imaju li semantički padeži vlastiti status, tvore li legitimnu »međurazinu« između sintaktičke valentnosti i semantičke strukture komponenata, između sintakse i semantike?

⁶⁸ Usp. A. Steube: »Unpersönliches Passiv«. U: *Linguistische Arbeitsberichte* 5. Leipzig 1972, str. 54. i dalje.

⁶⁹ Usp. S. D. Kaznelson: *Sprachtypologie und Sprachdenken*. Berlin 1974, str. 98. i dalje.

⁷⁰ Usp. o tome opširnije R. Pasch: »Zum Status der Valenz«, loc. cit., str. 20.

⁷¹ Usp. op. cit., str. 3.

⁷² Usp. I. Rosengren: »Status und Funktion der tiefenstrukturellen Kasus«. U: *Beiträge zu Problemen der Satzglieder*. Uredio G. Helbig. Leipzig 1978.

Na ta se pitanja na temelju dosadašnjih spoznaja može odgovoriti samo djelomice. Jasno je da je semantička valentnost (i pretpostavka semantičkih padeža) proces povezivanja semantičke funktorsko-argumentske strukture predikata s njegovom sintaktičkom valentnosti, tj. s brojem i vrstom morfološko-sintaktički obaveznih i fakultativnih dopuna (= aktanata)⁷³. Jasno je također da — budući da su argumenti iz strukture sema predikata u specifičnoj relaciji prema svom funktoru — argumenti koji se mogu leksikalizirati, a postoje izvan predikata, stoje u specifičnim semantičkim odnosima prema predikatu. Upravo te specifične odnose Fillmore je htio shvatiti kao »semantičke padeže«. Ti se odnosi mogu shvatiti kao »semantička valentnost« leksikaliziranog predikata. Ta »semantička valentnost« daje na taj način podatke o broju i o vrsti argumenata iz strukture sema predikata, i to argumenata koji se mogu leksikalizirati. »Semantički padeži« potvrđuju se tako kao argumenti jezičnog predikata koji se mogu leksikalizirati i pojavljuju se u površinskoj strukturi, obligatno ili fakultativno, kao leksikalizirani aktanti.

Na taj se način objašnjava da semantički padeži nisu (primarne) kategorije, već (sekundarne) funkcije; da semantička valentnost nije direktna osobina značenja, već da je, štoviše, iz njega izvedena, da je, na neki način, već sintaktički izlomljena, tj. da je i leksikalizirana i linearizirana. A čini se neospornim i ozbiljan prigovor Fillmoreovoj teoriji padeža da se jednostavno polazi od leksikaliziranih, tj. ne-dekomponiranih predikata iza kojih se u stvari skrivaju elementarni, dekomponirani predikati semantičke komponencijalne strukture. A na temelju toga se donose *teoretski* zaključci koji se, međutim, još poprilično razmimoilaze: dok npr. Heidolph na temelju navedenih prigovora zaključuje da takva »međurazina« između sintakse i semantike ne postoji⁷⁴, čini se da Viehweger i dr. dopuštaju tu međurazinu kao specifičnu apstrakciju izvedenu iz raznolikosti semantičkih komponenata⁷⁵. Rosengrenova smatra da iz sadašnjeg shvaćanja teorije padeža (kod Fillmorea) — s ne-dekomponiranim predikatima — ne bi trebalo izvoditi argumente protiv teorije padeža kao takve. Ona smatra nedostatnom kritiku teorije padeža koja ne uzima u obzir dekompoziciju i teži konzistentnoj teoriji padeža koja pretpostavlja dekompoziciju, rastavljanje kompleksnih (leksikaliziranih) predikata na elementarne (neleksikalizirane) predikate⁷⁶. Zasad još vjerojatno nije moguće donijeti teoretski sud o tom pitanju. Taj bi sud ovisio o tome u kojoj mjeri teorija padeža, semantički padeži i semantička valentnost pružaju informacije koje još nisu sadržane na drugim razinama. To opet ovisi o daljim empiričkim istraživanjima koja moraju pokazati na koji se način argumenti semantičke strukture prevode u semantičke padeže. Neovisna je, međutim, o tom teoretskom sudu *praktična* nužnost semantičkih padeža za određene namjene (recimo: leksičke unoske) i za određena praktična područja (prije svega: nastavu stranih jezika). Opravdanje, dapače nužnost, apstrakcije semantičkih padeža iz raznolikosti semantičkih komponenata za ta područja proizlazi po našem

⁷³ Usp. D. Viehweger i dr.: *Probleme der semantischen Analyse*, loc. cit., str. 350. i dalje.

⁷⁴ Usp. K. E. Heidolph: »Bemerkungen zur Funktion der Grammatik im Fremdsprachenunterricht«, loc. cit., str. 4.

⁷⁵ Usp. D. Viehweger i dr.: *Probleme der semantischen Analyse*, loc. cit., str. 350. i dalje.

⁷⁶ Usp. I. Rosengren: »Status und Funktion der tiefenstrukturellen Kasus«, loc. cit.

mišljenju i odatle šo za takvu namjenu praktički nije moguće, a ni neophodno, za svaki slučaj izraditi i prikazati potpune semantičke komponentijalne strukture⁷⁷.

7. Nakon tih teoretskih napomena prelazimo na nekoliko pitanja *sintaktičke valentnosti*. Preciziranje statusa valentnosti koje smo iznijeli bacilo je — bar parcijalno — novo svjetlo na te probleme. U svakoj je varijanti sintaktičke teorije valentnosti neizostavno razlučivanje valentnih (valentnošću determiniranih) i ne-valentnih (slobodnih) članova, razlučivanje između *aktanata* i *slobodnih dodataka*.⁷⁸ Pritom je od sekundarne važnosti kako će te dvije vrste članova biti označene, da li npr. kao dopune i dodaci i dr.⁷⁹ Nužnost njihova razlučivanja nameće se već stoga što se aktanti ne mogu proizvoljno pojavljivati kod nosioca valentnosti, već ispunjavaju određene »praznine« te nadređene riječi, dakle su »subklasno specifični«⁸⁰, dok slobodni dodaci, naprotiv, ne ispunjavaju takve praznine, štoviše, oni se mogu prilično proizvoljno (uvijek pod pretpostavkom semantičke kompatibilnosti) pojavljivati kod nadređenih riječi. Iz toga slijedi da oni sintaktički mogu stajati kod svih elemenata jedne vrste riječi.⁸¹ Valentnošću uvjetovani članovi na taj način subkategoriziraju nosioce valentnosti (glagole i dr.), dok slobodni dodaci to ne čine.

Unatoč nužnosti razlučivanja i intuitivno gotovo potpunoj podudarnosti u pridruživanju, eksplicitni su kriteriji razlučivanja još uvijek sporni i o njima se mnogo diskutira.⁸² Na jednoj su strani razrađeni operacionalni testovi, koji predstavljaju određene signale na razini površine i reflektiraju ono razlučivanje koje na samoj površini nije neposredno raspoznatljivo.⁸³ Na drugoj se strani tim testovima prigovorilo da prenose kriterije s jedne razine na drugu. Stoga se umjesto njih postavljala instanca razlučivanja smještena na samoj logičko-semantičkoj razini.⁸⁴

U stvari dosadašnja zapažanja o statusu valentnosti dopuštaju zaključak — upravo stoga što su pojave valentnosti lokalizirane već u prijenosnom mehanizmu između struktura značenja i glasovnih struktura — da posljednju motivaciju za razlučivanje treba potražiti na logičko-semantičkoj razini. To

⁷⁷ Slično R. Pasch: »Zum Status der Valenz«, loc. cit., str. 16. i dalje.

⁷⁸ Usp. o tome G. Helbig/W. Schenkel: *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*, loc. cit., str. 33. i dalje.

⁷⁹ Tako npr. H.-J. Heringer: *Deutsche Syntax*. Berlin (Zap.) (1970, str. 33. i dalje; H.-J. Heringer: *Theorie der deutschen Syntax*. München 1970, str. 114. i dalje; U. Engel: *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin (Zap.) 1977, str. 98. i dalje; U. Engel/H. Schumacher: *Kleines Valenzlexikon deutscher Verben*. Tübingen 1976, str. 18. i dalje.

⁸⁰ Usp. U. Engel: *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*, loc. cit., str. 100. i dalje. Slično i B. Engelen: *Untersuchungen zum Satzbauplan und Wortfeld in der geschriebenen deutschen Sprache der Gegenwart*. Sv. 1. München 1975, str. 64. i dalje.

⁸¹ Usp. npr. G. Helbig/W. Schenkel: *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*, loc. cit., str. 33. i dalje.

⁸² Usp. npr. B. Engelen: *Untersuchungen zum Satzbauplan und Wortfeld in der geschriebenen deutschen Sprache der Gegenwart*, loc. cit., str. 61. i dalje; B. U. Biere: »Ergänzungen und Angaben«. U: *Untersuchungen zur Verbvalenz*. Uredio H. Schumacher. Tübingen 1976, str. 129. i dalje.

⁸³ Usp. npr. bilj. 81.

⁸⁴ Usp. J. Ballweg/H.-J. Hacker/H. Schumacher: »Valenzgebundene Elemente und logisch-semantische Tiefenstruktur«. U: *Linguistische Studien II*. Kao: *Sprache der Gegenwart*. Sv. 22. Düsseldorf 1972, str. 100. i dalje.

se, međutim, ne može zbiti jednostavno »uspoređivanjem konfiguracije rečenice (tako se ponekad u rusistici nazivaju valentnošću uvjetovani članovi; G. H.) sa sadržajem koji joj je osnova«⁸⁵. Vjerojatnije je da se radi o odrazu izvanjezične stvarnosti u odgovarajućoj semantičkoj komponencijalnoj strukturi, koja pak motivira razlučivanje aktanata i slobodnih dodataka. Dok se aktanti izvode iz argumenata semantičke komponencijalne strukture odgovarajućeg glagola, slobodni dodaci ne mogu se smatrati specificiranjem argumenata semantičke komponencijalne strukture glagola, jer u opisivanju sadržaja ne sudjeluju kao leksičko-sintaktički realizirani argumenti (kao aktanti glagola)⁸⁶. Drugim riječima: o *aktantu* se radi po pravilu onda kad je argument koji mu je osnova dominiran kompleksom funktora koji se u pojedinom jeziku može interpretirati kao semem jednog verbalnog leksema i koji se može na površini realizirati kao glagol; o *slobodnom dodatku* radi se onda kad član koji mu je osnova nije dominiran kompleksom funktora koji se u pojedinom jeziku može realizirati kao verbalni leksem (ako, dakle, stoji izvan tog kompleksa funktora).⁸⁷ Time, međutim, problem još nije u potpunosti riješen — to se mora pokazati u odnosu prema kritici operacionalnih testova koja je u bitnim točkama neadekvatna⁸⁸. Na jednoj se strani semantički argumenti ne pojavljuju direktno i neposredno, već sintaktički izlomljeni, pojednostavnjeni i linearizirani kao aktanti, tako da se ne smije bez daljnjega s jedne razine zaključivati na drugu. S druge strane motiviranje iz semantičke komponencijalne strukture ne isključuje, već uključuje određenu operacionalizaciju, razvoj operacionalnih testova na površini. Općenito se radi o testovima koji nikako nisu umjetno konstruirani, već su sasvim prirodan refleks semantičkih odnosa između glagola i konstituenata koje su njegovi partneri⁸⁹. U te testove, opširnije opisane na drugom mjestu⁹⁰, ubrajamo slijedeće:

- 1) Slobodni dodaci pokazuju da su reducirane rečenice i mogu se stoga svesti na samostalne rečenice (ponajviše, ali ni u kom slučaju uvijek⁹¹, na adverbijalne rečenice).
- 2) Slobodni se dodaci mogu — za razliku od članova vezanih valentnošću — po pravilu izdvojiti iz rečenice i drugoj rečenici pripojiti »proverbom« (npr. »tun«, »machen«, »geschehen«):
 - (27) Er starb *in Dresden*. (slobodni dodatak)
 - (27a) Er starb, und das geschah *in Dresden*.
 Ali: (28) Er wohnte *in Dresden*. (aktant)
 (28a)* Er wohnte, und das geschah *in Dresden*.

⁸⁵ *Die russische Sprache der Gegenwart*, sv. 3, loc. cit., str. 114.

⁸⁶ Usp. o tome i R. Pasch: »Zum Status der Valenz«, loc. cit., str. 26. i dalje.

⁸⁷ Usp. opširnije J. Ballweg/H.-J. Hacker/H. Schumacher: »Valenzgebundene Elemente und logisch-semantische Tiefenstruktur«, loc. cit., str. 117. i dalje.

⁸⁸ Usp. op. cit.

⁸⁹ Usp. o tome i R. Pasch: »Zum Status der Valenz«, loc. cit., str. 26 i dalje; ranije već R. Steinitz: *Adverbial-Syntax*. Kao: *Studia Grammatica X*. Berlin 1969, str. 30. i dalje.

⁹⁰ Usp. npr. M. D. Stepanova/G. Helbig: *Die Wortarten und das Problem der Valenz in der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig 1978. i Moskva 1978. Poglavlje 3.3; usp. i H. Happ: *Grundfragen einer Dependenzgrammatik des Lateinischen*. Göttingen 1976, str. 347. i dalje.

⁹¹ Tako očito krivo shvaćeno u radu navedenom u bilj. 84.

- 3) Na sličan se način slobodni dodaci mogu povezati i sa »und zwar«.
- (27b) Er starb, und zwar in Dresden.
- (28b)* Er wohnte, und zwar in Dresden.
- 4) Budući da slobodni dodaci nisu valentnošću vezani za glagol, moguće je u velikoj mjeri supstituiranje glagola bilo kojim drugim glagolom.
- 5) Budući da su broj i vrsta aktanata u rečenici — za razliku od broja i vrste slobodnih dodataka — određeni, ne mogu se aktanti iste vrste više puta pojaviti u istoj rečenici, ne smiju se asindetski međusobno povezivati.
- 6) Konačno, postoje određene regularnosti u redu riječi koje — bar djelomice — signaliziraju razlučivanje aktanata i slobodnih dodataka.

Upravo stoga što između objašnjenja iz semantičke komponencijalne strukture i operacionalnih testova ne postoji proturječje, mogu se i slučajevi »dvostruke reprezentacije« — koji su navedeni kao objašnjenje za navodno proturječje⁹² — klasificirati na oba načina s istim rezultatom:

(29) Wir beschwerten uns *beim Chef* über die Löhne.

Intuitivno je jasno da se (29) semantički može interpretirati na različite načine: istaknuti je član ili adresat ili mjesto pritužbe. U prvom se slučaju radi o aktantu (odgovarajući argument stoji pod kompleksom funktora koji se leksikalizira u glagolu). U drugom slučaju radi se o slobodnom dodatku (nije pod kompleksom funktora glagola, već je dodatni predikat). Odgovarajući podatak daju i testovi. Istaknuti se član, ako se shvaća kao reducirana rečenica, smjesta interpretira kao mjesto:

(29a) Wir beschwerten uns, als wir beim Chef waren.

Wir beschwerten uns. Das geschah beim Chef.

8. Dalje razlučivanje, koje je od velike važnosti za sintaktičku valentnost (ne za semantičku valentnost i ne za semantičku komponencijalnu strukturu) jest razlikovanje *obligatnih* i *fakultativnih aktanata* (među članovima vezanim valentnošću). I ovdje ostavljamo po strani sasvim terminološka pitanja. Jedno od njih je kako se nazivaju odgovarajući članovi: tako su npr. fakultativni aktanti označeni kao »obligatni za tekst«, obligatni aktanti kao »obligatni za rečenicu«⁹³. To preimenovanje pojmom teksta uvodi novi eksplikandum, koji je na tom mjestu problematičan već stoga što bi pojam teksta morao uključiti situativne elemente.⁹⁴ Bitnije je, međutim — a u tome postoji gotovo potpuna suglasnost — da je razlučivanje obligatnih i fakultativnih aktanata uglavnom ovisno o kontekstu (jeziku i situaciji), te da se kao kriterij za razlučivanje primjenjuje test eliminacije koji razlikuje obligatne aktante na jednoj strani od fakultativnih aktanata i slobodnih dodataka na drugoj.⁹⁵

⁹² Usp. J. Ballweg/H.-J. Hacker/H. Schumacher: »Valenzgebundene Elemente und logisch-semantische Tiefenstruktur«, loc. cit., str. 108. i dalje.

⁹³ Usp. Arbeitsgruppe Marburg: »Aspekte der Valenztheorie«. U: *Deutsche Sprache* 1/1973, str. 14.

⁹⁴ Usp. o tome i B. U. Biere: »Ergänzungen und Angaben«, loc. cit., str. 151. i dalje.

⁹⁵ Usp. G. Helbig/W. Schenkel: *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*, loc. cit., str. 32. i dalje, 37.

U najnovije je vrijeme Pasch za te dvije subklase⁹⁶ predložio diferenciranja u velikoj mjeri identična opažanjima i iskustvima koja su autori rječnika valencije glagola sakupili pri obradi pojedinih glagola, koja su se tada, međutim, oprezno spominjala jedino u primjedbama uz pojedine glagole. Sada je očito došlo vrijeme da se na temelju različitih dodatnih proba razlikuju subklase obligatnih aktanata, subklase koje proizlaze iz različitih »stupnjeva mogućnosti ispuštanja«. Pasch predlaže tri probe:

1) Mogućnost ispuštanja jednog aktanta uz zadržavanje strukture značenja (pomoću pitanja »Was tut X gerade?«):

(30) Er ißt.

(31)* Er sieht.

(32)* Er wohnt.

(33)* Er versieht.

(34)* Er verwöhnt.

Pri pozitivnom ishodu probe (usp. [30]) radi se o fakultativnim aktantima, a inače o obligatornim aktantima.

2) Mogućnost ispuštanja jednog aktanta uz promjenu značenja od *aktualnog* događanja (stanja) na *potencijalno* događanje (stanje) uvođenjem modalnog glagola (pomoću pitanja »Kann X Verb?«):

(35) Kann er essen?

(36) Kann er sehen?

(37)* Kann er wohnen?

(38)* Kann er versiehen?

(39) Kann er verwöhnen?

Pri pozitivnom ishodu probe (usp. [36] i [39]) može se govoriti o relativno-obligatnim aktantima.

3) Mogućnost ispuštanja jednog aktanta u kontrastu:

(40) Er ißt nicht, sondern er trinkt.

(41) Er sieht nicht, sondern er hört (nur).

(42) Er wohnt nicht, sondern er haust.

(43)* Er versieht nicht, sondern er befreit.

(44) Er verwöhnt nicht, sondern er wird verwöhnt.

Pri pozitivnom ishodu probe radi se — ako nema fakultativnog aktanta (usp. [40]) — o relativno-obligatnim aktantima (usp. [41], [42], [44]), inače o apsolutno-obligatnim aktantima (usp. [43]).

Očito su apsolutno-obligatni aktanti relativno rijetki. Mnogo su češći relativno-obligatni aktanti kod kojih se opet mogu razlikovati različite grupe: takve kod kojih je pozitivna samo proba 3) (primjer: wohnen) i takve kod kojih su pozitivne probe 2) i 3) (primjer: verwöhnen, sehen). Krug apsolutno-obligatnih glagola najviše se sužava probom kontrasta. Na kraju, postoji još jedna grupa aktanata koji kod određenih glagola mogu biti ispušteni, pri čemu se ne mijenja ništa od značenja, a aktant je jednoznačan nezavisno od konteksta (ta se grupa obrađuje opširnije na drugom mjestu, među ostalim mogućnostima izostavljanja konstituenata⁹⁷):

⁹⁶ Usp. R. Pasch: »Zum Status der Valenz«, loc. cit., str. 22. i dalje.

⁹⁷ Usp. npr. G. Helbig/W. Schenkel: *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*, loc. cit., str. 53 i dalje; M. D. Stepanova/G. Helbig: *Die Wortarten und das Problem der Valenz in der deutschen Gegenwartssprache*, loc. cit., poglavlje 3.3; G. Helbig: »Was sind zusammengezogene Sätze? U: *DaF* 1978.

- (45) Die Henne legt Eier.
→ Die Henne legt.
(46) Er benimmt sich gut.
→ Er benimmt sich.

Da li postoje i stupnjevi fakultativnosti aktanata koji bi odgovarali navedenim stupnjevima obligatnosti, još je teško presuditi. Pasch smatra da bi se mogli pretpostaviti i takvi stupnjevi fakultativnosti i objašnjava ih na 2 primjera⁹⁸:

- (47) Peter schenkte Rosen.
(48) Peter lehrte Griechisch.

Iz objašnjenja ([47] se ne može zamisliti kao izolirana rečenica, neophodno je da je ispušteni aktant prije spomenut; [48] se, naprotiv, može zamisliti kao izolirano saopćenje) može se naslutiti da se radi o stupnjevima specificiranja; u svakom slučaju treba pretpostaviti adresata kao argument. Kod (45) i (46) (gdje bismo mi, međutim, još uvijek govorili o obligatnoj valentnosti) radilo bi se o graničnom slučaju s nedostatnim specificiranjem.

U ovom je trenutku jedva moguće reći koji su semantički razlozi uzrok različitom ponašanju glagola u navedenim probama, a time i koji razlozi postoje za različite stupnjeve obligatnosti. U svakom slučaju, uopćeno ukazivanje na »potrebu nadopunjavanja« nije dostatno; ono nije dovoljno čak ni za jednostavno razlučivanje glagola kao što su »grüßen« i »begrüßen«, koji se sintaktički ponašaju različito (što se tiče aktanata sintaktičke valentnosti), ali koji ipak pokazuju »potrebu nadopunjavanja« (u semantičkoj valentnosti sadrže jedan padež kao pacijens)⁹⁹:

- (49) Er grüßt.
(50)* Er begrüßt.

9. Na kraju treba upozoriti na nekoliko pitanja *valentnosti različitih vrsta riječi*. Ta bi pitanja s obzirom na status valentnosti sada mogla biti osvijetljena na nov način. Dosad je većina pitanja objašnjavana na *glagolu*, jer je glagol vrsta riječi u kojoj je semantički predikat većinom leksikaliziran. Slično kao glagol ponaša se i pridjev. Ima *pridjeva* s kvantitativno više aktanata (jednovalentni, dvovalentni i trovalentni pridjevi) i kvalitativno različitim aktantima (imenice u više padeža, prepozicionalne grupe s više prijedloga). Ti se pridjevi razlikuju i prema sintaktičkom statusu aktanata (obligatni — fakultativni) i prema semantičkoj karakteristikici aktanata (\pm Hum, \pm Anim itd.)¹⁰⁰. Stoga je i bilo moguće opisati pridjeve, slično kao i glagole, u rječniku valentnosti.¹⁰¹ Sličnost pridjeva i glagola semantički proizlazi iz toga što se i jedni i drugi pojavljuju kao (logički, ne-leksikalizirani) predikati u propozicijama.¹⁰²

To je pitanje drukčije kod *imenice*; pri opisu njezine sintaktičke valentnosti nailazi se na očite poteškoće. Teškoće se sastoje u tome što se s istim in-

⁹⁸ Usp. R. Pasch: »Zum Status der Valenz«, loc. cit., str. 24. i dalje.

⁹⁹ Usp. op. cit., str. 18. i dalje.

¹⁰⁰ Usp. o tome opširnije G. Helbig: »Zur Valenz verschiedener Wortklassen«, loc. cit., str. 133. i dalje.

¹⁰¹ Usp. K. E. Sommerfeldt/H. Schreiber: *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Adjektive*. Leipzig 1974.

¹⁰² Usp. o tome točnije D. Viehweger i dr.: *Probleme der semantischen Analyse*, loc. cit., str. 246. i dalje.

ventarom s kojim je opisana sintaktička valentnost glagola i pridjeva može opisati samo dio imenica: samo one imenice koje predstavljaju nominalizaciju glagola i pridjeva (dakle deverbalne i deadjektivne tvorbe).¹⁰³ Na te je imenice ograničen i rječnik valentnosti imenica¹⁰⁴, u kojem, međutim, ta činjenica očito nije sasvim dobro uočena i obrazložena. To se bar može zaključiti iz teoretskog uvoda, u kojem se ne razdvajaju dovoljno sintaktička i semantička valentnost, postulira se semantički pojam valentnosti, ali se onda za osnovu praktičkog opisa uzima sintaktički pojam valentnosti.¹⁰⁵ Mi smo na drugom mjestu kritički ukazali na tu činjenicu i na različito ponašanje različitih grupa imenica.¹⁰⁶ dok masa konkretnih imenica pokazuje semantičku karakteristiku (a vjerojatno i »semantičku valentnost«), no ne i jasno spoznatljivu sintaktičku valentnost, tu je sintaktičku valentnost imenica moguće obuhvatiti samo u navedenoj grupi deverbálnih i deadjektivnih imenica. Ta razlika nikako nije slučajna, već je upravo semantički uvjetovana: imenice se mogu semantički pridružiti dvama potpuno različitim tipovima semema: dijelom su »deskriptivne funkcije« (ako se javljaju kao argumenti funktora), a dijelom »sememi rečeničnog dijela« (koji — kao verbalabstrakta i adjektivabstrakta — fungiraju kao subordinirane sememske strukture rečeničnog dijela)¹⁰⁷. Ta činjenica, da se imenice semantički razdvajaju u dva sememska tipa, ne objašnjava samo njihove različite valetne osobine, već — budući da se klase riječi ne podudaraju s tipovima semema — navodi i na pitanja o semantičkoj klasifikaciji vrsta riječi.¹⁰⁸

Još je manje razjašnjeno pitanje valentnosti *priloga*. Pokušaj Bondzija da u vezi s tim govori o »valentnosti drugog stupnja«¹⁰⁹ podvrgnut je višestrukoj kritici i pokazao se neodrživim¹¹⁰, tako da o tome ovdje nije potrebno opširnije govoriti. Polazeći od svog koncepta semantičke valentnosti, Bondzio je pretpostavio da su prilozima nosioci valentnosti kod kojih predikat (kao valentni partner) ispunjava prazninu. Pokazalo se da taj koncept niti što iskazuje o sintaktičkoj valentnosti, niti je refleks stvarnih semantičkih odnosa. Pokazalo se, nadalje, da se takozvana valentnost drugog stupnja u osnovi razlikuje od valentnosti prvog stupnja i da se njome u valentnosti uvodi nešto što pojam valentnosti toliko proširuje da se on više ne može smisljeno upotrijebiti.

10. Nije nam bila namjera (a to u ovom okviru i ne bi bilo moguće) da rasvijetlimo *sve* probleme, koji bi određivanjem stajališta sintaktičke i semantičke valentnosti mogli biti rasvijetljeni na nov način. U vezi s tim bila bi bez sumnje interesantna mnoga pitanja: bilo bi potrebno obnoviti diskusiju o ulozi modalnih glagola u odnosima valentnosti (gdje se unatoč djelomičnoj mogućnosti eliminiranja glavnih glagola u osnovnoj strukturi koja je bliza povr-

¹⁰³ Usp. o tome opširnije G. Helbig: »Zur Valenz verschiedener Wortklassen«, loc. cit., str. 136. i dalje.

¹⁰⁴ Usp. K. E. Sommerfeldt/H. Schreiber: *Wörterbuch zur Valenz und Distribution der Substantive*. Leipzig 1977.

¹⁰⁵ Usp. op. cit., str. 11. i dalje.

¹⁰⁶ Usp. bilj. 103.

¹⁰⁷ Usp. o tome opširnije D. Viehweger: *Probleme der semantischen Analyse*, loc. cit., str. 246. i dalje.

¹⁰⁸ Usp. G. Helbig: »Zu einigen Problemen der Wortartklassifizierung im Deutschen«. In: *Beiträge zur Klassifizierung der Wortarten*. Uredio G. Helbig. Leipzig 1977, str. 94. i dalje.

¹⁰⁹ Usp. W. Bondzio: »Die Valenz zweiter Stufe als Grundlage der Adverbialsyntax«, loc. cit.

¹¹⁰ Usp. prije svega R. Pasch: »Zum Status der Valenz«, loc. cit., str. 27. i dalje.

šini čini, doduše, korisnim jedinstveno tretiranje kao modificiranje glavnog glagola¹¹¹, gdje, međutim, na dubljoj (semantičkoj) razini treba razlikovati sistem modifikacije i sistem modalizacije¹¹²). Isto se tako nameće pitanje treba li instrument (instrumental) — neosporan kao semantički padež — postulirati i kao aktant¹¹³. Daljnji je problem tipologizacija rečeničnih modela (gdje su se doista nakon naših pokušaja tipologizacije¹¹⁴ pojavile neke modifikacije, na koje je ukazano s druge strane¹¹⁵ — međutim, ne možemo svugdje slijediti primjedbe i zaključke koji su tamo predloženi — i gdje se npr. postavlja pitanje jesu li »semantički rečenični modeli«¹¹⁶ koji proizlaze iz semantičke valentnosti već optimalna varijanta za odražavanje semantičkih odnosa). Treba spomenuti i problem valentnosti u vezi s konfrontacijom (gdje se postavlja pitanje jesu li semantički padeži prikladni kao invarijante ili veza za uspoređivanje više jezika, jesu li dovoljno »duboki«)¹¹⁷. Bavljenje tim pitanjem ne samo da bi prelazilo okvir ovog priloga već bi zahtijevalo i posebne priloge (radi se naime o čitavim istraživačkim kompleksima).

Nama je bilo više stalo do toga da slijedimo osnovne razvojne tendencije suvremene teorije valentnosti koje polaze od određivanja statusa valentnosti i semantičkih padeža i da otuda bacimo letimičan pogled na nekolicinu pojedinačnih pitanja (koja u stvari zahtijevaju posebno bavljenje). Ako na koncu oprezno pokušamo sažeti ono što smo iznijeli, možemo nastaviti na uvodne napomene (usp. pod 0.). Pokazalo se da od navedenih diferencijacija pri shvaćanju pojma valentnosti točke 2), a pogotovo 3) više gotovo uopće ne odgovaraju suvremenim shvaćanjima. Valentnost nije osobina značenja niti je *direktno* determinirana značenjem, ona je, naprotiv, u prvom redu sintaktički fenomen, koji samo na *indirektan* način reflektira semantičke odnose u rečenici (usp. 1). Novija su shvaćanja pokazala da su ti odnosi još indirektniji nego što se u početku smatralo jer se »semantička valentnost« ne može shvatiti kao direktan izraz značenja. Prema tome je njezina spoznajna vrijednost bila više ograničena nego povećana. Ta tendencija ni u kom slučaju ne protuslovi općoj tendenciji proširenja pojma valentnosti na semantičku razinu. Naprotiv, ona je nužna posljedica tog proširenja. Jasno je da semantički odnosi valentnosti

¹¹¹ Usp. G. Helbig/W. Schenkel: *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*, loc. cit., str. 57. i dalje; M. D. Stepanova/G. Helbig: *Die Wortarten und das Problem der Valenz in der deutschen Gegenwartssprache*, loc. cit., poglavlje 3.3; usp. o tome nedavno i W. Neugeborn: »Zur Analyse von Sätzen mit finiter Verbform + Infinitiv«. U: *Untersuchungen zur Verbvalenz*. Uredio H. Schumacher. Tübingen 1976, str. 66. i dalje.

¹¹² Usp. prije svega F. Raynaud: »Die Modalverben im zeitgenössischen Deutsch«. U: *DaF* 4/1976; F. Raynaud: *Les verbes de modalité en allemand contemporain*. Habilitacijska radnja, Pariz 1974.

¹¹³ Usp. i J. Ballweg: »Zur Diskussion des syntaktischen Status der Präpositionalphrasen in Sätzen des Typs 'Hans trifft das Fenster mit dem Stein'«. In: *Untersuchungen zur Verbvalenz*, loc. cit., str. 253. i dalje.

¹¹⁴ Usp. G. Helbig? »Die Bedeutung syntaktischer Modelle für den Fremdsprachenunterricht«. In: *DaF* 4/1976. i 5/1976; G. Helbig: »Zur Theorie der Satzmodelle«. U: *Biuletyn Fonograficzny* (Poznań) XI/1971.

¹¹⁵ Usp. H. Schumacher: »Zum Problem der Satzmodelle«. U: *Sprachsystem und Sprachgebrauch*. Kao: *Sprache der Gegenwart*. Sv. 34 dio 2. Düsseldorf 1975, str. 360. i dalje.

¹¹⁶ Usp. G. Helbig: »Valenz, Semantik und Satzmodelle«, loc. cit., str. 104 i dalje; usp. prije svega radove Moskalskaje, navedene u bilj. 38.

¹¹⁷ Usp. o tome G. Jäger: »Einige Bemerkungen zum Problem der Repräsentationsebenen aus der Sicht des Sprachvergleichs«. U: *Linguistische Studien* A/29/1. Berlin 1976, str. 11. i dalje.

još nisu dovoljno semantički, da oni, štoviše, već sintaktički izlomljeno reflektiraju semantičke odnose, da iza njih u stvari leže semantičke komponencijalne strukture, od kojih semantička valentnost već predstavlja pojednostavnjenje, sintaktifikaciju i apstrakciju (za koju još nije potpuno objašnjeno kolika je njezina spoznajna vrijednost). To odgovara znanstvenopovijesnom razvoju u opisivanju značenja morfosintaktičkih oblika. To opisivanje proizlazi iz naše spoznaje koja se razvija, koja vodi od prvobitne pretpostavke »uopćena značenja« do semantičkih komponenata (odnosi funktor — argument)¹¹⁸, tj. koja se neprestano sve više udaljuje od površine, sve dublje prodire od »pojava« do »bitka«, u smislu dijalektike spoznajnog procesa. U posljednjih nekoliko godina nekih bitnih promjena što se tiče u početku navedenih dvaju osnovnih tendencija teorije valentnosti, doduše, nema, ali je ipak značajno premještanje akcenta: naravno da se interes proširio sa sintakse na semantiku (i na još obuhvatnije komunikativno-pragmatičke odnose)¹¹⁹; ali kod tog procesa na području valentnosti ustanovljeno je da pretpostavka »logičko-semantičke valentnosti« nije dostatna, da je pogled na produbljeni i produbljujući način usmjeren na semantičke komponencijalne strukture. Na taj način semantička valentnost (kao prelazna tvorba) više nije u središtu interesa, a sintaktička valentnost ponovno je zadobila centralnu ulogu. Sličan se razvoj pokazuje kod druge osnovne tendencije: sigurno je da je pojam valentnosti prenesen s glagola na druge vrste riječi; ali euforija da se — pomoću »logičko-semantičke valentnosti« — pojam valentnosti može primijeniti na sve ili bar sve »autosemantičke« riječi (i na nereflektirani način da se mogu pisati rječnici valencija različitih vrsta riječi) izgleda da jenjava. Čini se da se onome što se trenutno može opisati sredstvima sintaktičke valentnosti postavljaju granice i da se valentnost u stvari odnosi na glagole, pridjeve i jedan dio imenica.

Prevela Zrinjka Glovacki

¹¹⁸ Usp. opširnije G. Helbig: »Zum Problem der 'verallgemeinerten grammatischen Bedeutung' und der Semantik morphosyntaktischer Formen«, loc. cit.

¹¹⁹ Usp. o tome opširnije W. Hartung i dr.: *Sprachliche Kommunikation und Gesellschaft* Berlin 1974; W. Neumann i dr.: *Theoretische Probleme der Sprachwissenschaft*, Berlin 1976.